

БЕЛАРУСКАЯ МЕНШАСЦЬ У ПАЛІТЫЦЫ ПОЛЬСКИХ УЛАД
ПА АЦЭНКАХ МІЖВАЕННАЙ ПОЛЬСКОЙ ГІСТАРЫЯГРАФІІ

У выніку польска-савецкай вайны і заключэння Рыжскага міру ў польскай дзяржаве апынулася вялікая колькасць беларускага насельніцтва. Беларуская меншасць, якая нават па перанісам 1921 і 1931 гг., вынікі якіх у значнай ступені лічацца сфальсіфікаванымі, складала каля 3 % насельніцтва ў агульнадзяржаўным маштабе, а ва ўсходніх ваяводствах (Віленскім, Навагрудскім, Палескім) нават дамінавала і складала каля 13 % насельніцтва Беластоцкага ваяводства. У выніку перад польскімі навукоўцамі паўсталі задачы абгрунтавання польскай дзяржаўнасці, яе граніц, а таксама вывучэння нацыянальных меншасцей, якія апынуліся ў яе складзе. Вывучэнне заходне-беларускага рэгіёна ў складзе Польшчы абумоўлівалася не столькі навуковымі пошукамі, колькі актуальнымі палітычнымі, сацыяльнымі і гаспадарчымі аспектамі, звязанымі з ажыццяўленнем нацыянальнай палітыкі, неабходнасці інтэграцыі ўсходніх ваяводстваў у склад дзяржавы, ажыццяўлення аграрных пераўтварэнняў, развіцця праметэйскага руху.

Інстытуцыянальна даследаванні ажыццяўляліся ў вышэйшых навучальных установах (універсітэты ў Варшаве, Познані), у навукова-даследчых інстытутах і асобнымі даследчыкамі.

У міжваеннай Польшчы быў створаны шэраг навукова-даследчых устаноў, якія павінны былі забяспечваць дзяржаўныя органы ўлады экспертнай і аналітычнай інфармацыяй па ўсходняй праблематыцы, па сітуацыі з нацыянальнымі меншасцямі. Функцыянавалі: Усходні інстытут у Варшаве, Украінскі навуковы інстытут, Балтыйскі інстытут, Яўрэйскі навуковы інстытут, Навуковы эміграцыйны інстытут, Польскае таварыства даследаванняў Усходняй Еўропы і Блізкага Усходу, Інстытут даследаванняў найноўшай гісторыі Польшчы, Таварыства развіцця ўсходніх зямель.

Адной з найбольш значных даследчых устаноў быў Інстытут даследавання нацыянальных спраў, які вывучаў нацыянальныя меншасці ў Польшчы. Інстытут меў свой часопіс – «Sprawy Narodowościowe». Фінансаванне інстытута ажыццяўляла Міністэрства ўнутраных спраў, адпаведна і дзейнасць установы была накіравана на распрацоўку для МУС падыходаў рэалізацыі нацыянальнай палітыкі.

Нацыянальную праблематыку ў міжваенны перыяд у сваіх працах уздымалі часцей за ўсё асобы, якія актыўна займаліся палітыкай і выпрацоўвалі польскую нацыянальную і ўсходнюю палітыку. Для навукова-палітычнага дыскурсу было характэрна супрацьстаянне федэралісцкай і інкарпарацыянісцкай канцэпцый. Мэтай прац была распрацоўка праграм па інтэграцыі далучаных усходніх тэрыторый, але адрозніваліся метады іх рэалізацыі. Прапаноўваліся рэкамендацыі па вырашэнні нацыянальнага пытання. Але ў той жа час, аўтары ў значнай ступені крытычна ацэньвалі палітыку тагачасных польскіх улад адносна беларусаў.

У 1924 г. гісторыкам і палітычным дзеячам К. Сракоўскім на замову старшыні Рады міністраў У. Сікорскага было падрыхтавана выданне «Sprawa narodowościowa na kresach wschodnich». Аўтар падкрэсліваў непаслядоўнасць і памылкі польскай палітыкі да беларускай меншасці. На думку аўтара, ідэя незалежнасці атрымала распаўсюджанне пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі, але значна больш папулярным быў лозунг федэрацыі Беларусі з суседзямі. Аднак польска-савецкая вайна, дзейнасць польскай вайскавай адміністрацыі, пастановы Рыжскага мірнага дагавору, а галоўнае, рэжым улады, які быў усталяваны на ўсходніх землях Польшчы, фактычна зрабілі немагчымым рэалізацыю федэратыўнай праграмы. Прапаноўваліся меры, накіраваныя на змякчэнне польска-беларускіх адносін: дазвол беларускага школьніцтва і вышэйшай адукацыі, трансфармацыя аграрнай рэформы, скасаванне паліцэйскага рэжыму, свабода друку і гаспадарчыя інвестыцыі.

Яшчэ адным прыхільнікам федэратыўнай ідэі быў Л. Васілеўскі, вядомы дзеяч, звязаны з Ю. Пілсудскім, які ў 1925 г. падрыхтаваў брашуру «Sprawa kresów i mniejszości narodowych w Polsce». Ён аналагічна прыходзіў да высноў, што польскі ўрад не зрабіў нічога для атрымання прыхільнасці беларусаў і прапаноўваў неадкладныя меры па дазволу беларускай адукацыі, пашырэнню правоў беларускай мовы. Неабходнасць падтрымкі беларускай меншасці абгрунтоўвалася і палітыкай супрацьстаяння савецкаму ўплыву.

Беларускае пытанне вывучалася і супрацоўнікамі II аддзела Генеральнага штаба Войска Польскага, якія ў 1928 г. падрыхтавалі спецыяльнае выданне па гісторыі Беларусі і беларускага руху для аператыўных патрэб па працы з беларускімі дзеячамі і арганізацыямі. Выданне сістэматызавала сабраную польскай спецслужбай інфармацыю адносна беларускага пытання. Але нават у гэтым выключна службовым выданні выказваліся крытычныя заўвагі адносна польскай палітыкі на беларускіх землях, асабліва падчас польска-савецкай вайны, што ў выніку адварнула беларусаў ад Польшчы.

Пры Віленскім універсітэце імя Стэфана Баторыя ў 1930–1939 гг. існаваў Навукова-даследчы інстытут Усходняй Еўропы, які спецыялізаваўся на ўсходазнаўстве і саветалогіі. У інстытуце функцыянаваў асобны рэферат-адзел, які вывучаў нацыянальныя пытанні. На чале яго стаяў С. Віслаух, якога сёння часам называюць заснавальнікам польскай беларусістыкі. Навуковец даследаваў уплывы камуністычнага руху на беларускае насельніцтва, а таксама нацыянальныя адносіны. Выступаў за прадстаўленне беларусам культурнай аўтаноміі і правядзенне эканамічных рэформаў ва ўсходніх ваяводствах у накірунку мадэрнізацыі.

Інкарпарацыянісцкія, па сутнасці каланіяльныя, погляды былі прадстаўлены нацыянальнымі-дэмакратамі. Іх праграма зводзілася да неабходнасці пашырэння і ўзмацнення польскай культуры ва ўсходніх ваяводствах, якая цесна звязвалася з распаўсюджваннем каталіцызму. Ю. Барташэвіч пісаў, што асвета павінна ажыццяўляцца ў польскім духу. Мясцовыя мовы могуць разглядацца толькі як прадмет, ці дапаможны сродак пры навучанні... У рэлігійнай сферы неабходна памятаць, што паважлівая адносіны да праваслаўя не

выключаюць неабходнасці вяртання і ўзмацнення на ўсходніх землях ролі каталіцкага касцёла. У працы «О program polityki kresowej», выдадзенай у 1932 г., Е. Гертых развіваў дадзены падыход, сцвярджаючы, што прадстаўнікі польскага народа адвечна былі «арганізатарамі і адміністратарамі крэсowych зямель, абаронцамі перад нападамі ўсходніх агрэсараў, яны кіравалі, праводзілі каланізацыю, засноўвалі гарады і будавалі камунікацыі. Яны адкрылі гэтыя землі для цывілізацыі, стваралі там школы і ўніверсітэты, будавалі касцёлы і замкі, якія іх упрыгожылі... Яны з'яўляюцца там народам “паноў” у станоўчым значэнні слова – адзінымі сярод насельніцтва прадстаўнікамі высокіх дасягненняў цывілізацыі. Правы, якія паўстаюць з колькаснай перавагі, дапоўненыя правамі заслуг і культурнай перавагі, а таксама традыцыі палітычнага кіраўніцтва – даюць палякам маральнае абгрунтаванне дамінацыі польскасці ў жыцці крэсаў».

Такім чынам, польская міжваенная гістарыяграфія, даследуючы беларускую меншасць, уяўляла сабой пэўны сімбіёз палітыкі і гісторыі. Вывучэнне гістарычнага матэрыялу спалучалася з актуальнай задачай распрацоўкі нацыянальнай палітыкі. Аўтары не былі адзіныя ў сваіх поглядах на праблему. Федэралісты хутчэй крытыкавалі дзеянні ўлад, у той час як нацыянал-дэмакраты абгрунтоўвалі больш рашучыя дзеянні па асіміляцыі беларусаў. Адначасова ў палітычна-навуковым дыскурсе міжваеннага перыяду знайшлі адлюстраванне пэўныя стэрэатыпічныя падыходы да разгляду беларускіх зямель: польскай цывілізацыйнай місіі і Польшчы як бастыёна хрысціянства і каталіцызма, абаронцы ад атак з Усходу.